

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نشور اخلاق پژوهش

بیاری از خداوند سبحان و اعتقاد بر این که عالم محضر خداست و بمواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت

جایگاه دانشگاه در اعتدای فرهنگ و تمدن بشری، مادانجویان و اصحاء هیات علمی و واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام

فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

۱- اصل برائت: التزام بر برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلائند.

۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجسیرات و منابع در اختیار.

۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشتهاء نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.

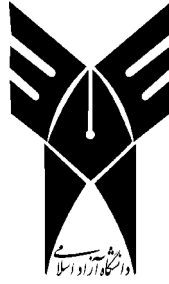
۵- اصل رعایت حقوق: التزام بر رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.

۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بهکاران پژوهش.

۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده هنر و معماری / گروه نمایش

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: ادبیات نمایشی

عنوان:

بررسی عنصر خودکشی در آثار سوفوکل

(با توجه به نمایشنامه‌های آنتیگونه، زنان تراخیس، ادیپ شهریار)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر رحمت امینی

استاد مشاور:

جناب آقای امیر کاووس بالازاده

پژوهشگر:

فائقه صالحیان

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به

پدر

و

مادر

که عاشقانه مراقبت و حمایت کردند
و به آنهایی که دوستان دارم.

باسپاس فراوان از

دکتر رحمت ایمنی

جناب آقای امیر کاووس بالازاده

و

استاد گرانقدری که بجزر کواری و ممانت، دانش شان را در اختیار بنده قرار دادند.

بمخنین

کسانی که در انجام این پژوهش صمیمانه مرایاری کردند...

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **فائقه صالحیان** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجوی

۸۸۰۸۳۸۸۵۳ در رشته ادبیات نمایشی که در تاریخ ۹۰/۰۶/۳۰

از پایان نامه خود تحت عنوان: **بررسی عنصر خودکشی در آثار سوفوکل (با توجه به نمایشنامه‌های آنتیگونه، زنان تراخیس، ادیپ شهریار)** دفاع نمودم.

بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: **فائقه صالحیان**

تاریخ و امضا

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
	فصل اول کلیات طرح
۵	۱-۱- بیان مساله تحقیق.....
۶	۲-۱- اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن.....
۶	۳-۱- هدف های تحقیق.....
۷	۴-۱- سوالات یا فرضیه های تحقیق.....
۷	۵-۱- چهارچوب نظری و پیشینه تحقیق.....
۸	۶-۱- استراتژی پژوهش.....
۸	۷-۱- روش تحقیق یا رویکرد پژوهشی.....
۸	۸-۱- روش پژوهش یا روش گرد آوری اطلاعات.....
۸	۹-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۸	۱۰-۱- واژه های کلیدی.....
	فصل دوم درباره‌ی سوفوکل
۱۰	۱-۲- زیست‌نامه سوفوکل.....
۱۵	۲-۲- ویژگی‌های شکلی نمایشنامه سوفوکل.....
۱۶	۳-۲- سبک نگارش سوفوکل.....
۱۷	۴-۲- ویژگی‌های عمومی درام سوفوکل.....
۲۳	۵-۲- قهرمانان سوفوکل.....

نتیجه گیری ۲۵

فصل سوم تراژدی

۱-۳- ریشه تراژدی ۲۷

۲-۳- تعریف تراژدی ۳۰

۳-۳- مهد پرورش تراژدی ۳۱

۴-۳- اندیشه تراژیک ۳۳

۵-۳- شخصیت تراژیک ۳۴

۶-۳- ویژگی های اصلی صورت ازلی که درباره ی تراژدی وجود دارد ۳۴

نتیجه گیری ۳۸

فصل چهارم معرفی و تحلیل نمایشنامه

۱-۴- نسب شناسی خاندان لابداسیدها ۴۱

۲-۴- درباره ی ادیب شهریار ۴۱

۳-۴- داستان ادیب ۴۲

۴-۴- تحلیل اویدیوس شهریار ۴۴

۵-۴- داستان آنتیگونه ۵۳

۶-۴- ریشه آنتیگونه ۵۸

۷-۴- تحلیل آنتیگونه ۵۸

۸-۴- داستان زنان تراخیس ۷۸

۹-۴- تحلیل زنان تراخیس ۷۹

۱۰-۴- سوفوکل تلخنگر یا گردش سموم (تحلیل زنان تراخیس) ۸۶

نتیجه گیری ۹۴

فصل پنجم بررسی عنصر خودکشی

- ۹۶ ..... ۱-۵- ریشه شناسی و تعریف خودکشی
- ۱۰۱ ..... ۲-۵- علل خودکشی
- ۱۰۲ ..... ۳-۵- خصوصیت مشترک خودکشی ها
- ۱۰۳ ..... ۴-۵- دسته بندی خودکشی از دیدگاه دورکیم
- ۱۰۴ ..... ۱-۴-۵- خودکشی خودخواهانه
- ۱۰۴ ..... ۲-۴-۵- خودکشی دیگر خواهانه
- ۱۰۵ ..... ۳-۴-۵- خودکشی آنومیک
- ۱۰۵ ..... ۴-۴-۵- خودکشی تقدیرگرایانه
- ۱۰۶ ..... ۵-۵- خودکشی در یونان باستان
- ۱۰۷ ..... ۶-۵- از تراژدی تا خودکشی در آثار سوفوکل
- ۱۲۳ ..... نتیجه گیری

فصل ششم نتیجه گیری

- ۱۲۸ ..... منابع
- ۱۳۲ ..... کار عملی گدا

چکیده

خوانش آثار سوفوکل به این استنتاج می‌رسیم که در هفت اثر وی، شش خودکشی وجود دارد. زمانیکه نقبی به گذشته می‌زنیم به این نتیجه می‌رسیم که در دوران باستان میل وافری به خودکشی وجود داشت. همچنین بررسی زندگینامه‌ی سوفوکل ما را به این دستاورد می‌رساند که وی به زندگی بدبین بوده و این روح بدبینی در آثار وی منعکس است.

با بررسی تراژدی نیز به این نتیجه می‌رسیم که تراژدی همواره گریز ناپذیر بوده. بویژه تراژدی یونانی و تراژدی کلاسیک که نمایش دهنده‌ی ناتوانی انسانند در برابر آنچه در آسمان نوشته شده است. سوفوکل اعتقاد راسخی به تقدیر داشت. در یک اثر تراژیک، تقدیر همیشه از زیر نقاب منطق و حالت طبیعی، خود را محسوستر می‌سازد و بدبختی قهرمان را کاملتر می‌کند. بنابراین تمام محتوای تراژدی زمینه‌ای است برای خودکشی. در پژوهش پیش رو به این موضوع پرداخته می‌شود که چرا تراژدی‌های سوفوکل منتج به مرگ قهرمان می‌شود.

تمام تراژدی‌های سوفوکل به استثنای ادیپ در کلونوس، درباره انسانهایی است که، احساس و نهادگی و گمگشتگی دارند. به چه دلیل قهرمانان تراژدی عنوان شده دست به خودکشی می‌زنند؟ می‌توان عنصر تقدیر را دلیل بر انتخاب مرگ قهرمان تراژدی بر زندگی دانست؟ زندگی سوفوکل تأثیری بر آثار وی داشته یا خیر؟ تراژدی تا چقدر بر خودکشی شخصیت‌های سوفوکل تأثیر داشته؟ روش پژوهش در این تحقیق کتابخانه‌ای، فیش برداری از کتب مربوط به موضوع و همچنین بررسی نمایشنامه‌های منتخب و همچنین استفاده از مطالب مقالات و اینترنت مربوط به موضوع می‌باشد.

مقدمه

سوفوکل یکصد و سیزده نمایشنامه نوشت، که از آن جمله فقط هفت نمایشنامه به ما رسیده است. خوانش آثار سوفوکل ما را به این دستاورد می‌رساند که در هفت اثر باقیمانده‌ی وی، شش خودکشی وجود دارد. به بیانی دیگر، خودکشی تم اصلی چهار نمایشنامه از هفت نمایشنامه‌ی سوفوکل است. خودکشی یوکاسته در ادیپ شهریار، خودکشی دینیرا در زنان تراخیس، خودکشی آنتیگونه، هایمون و ایرودیکه در نمایشنامه‌ی آنتیگونه و خودکشی آژاکس در نمایشنامه‌ی آژاکس. در این میان تنها خودکشی آژاکس و دینیرا با تفضیل زیاد بدان پرداخته شده است. به این معنی که خودکشی آژاکس و دینیرا نشان داده می‌شود، اما شخصیت‌های دیگر، تنها با نام و نشان از آنها یاد می‌شود. در این جستار به بررسی عنصر خودکشی در نمایشنامه‌های آنتیگونه، ادیپ‌شهریار و زنان تراخیس پرداخته می‌شود.

در این رساله سعی بر آن داریم که با بررسی تذکره‌نامه سوفوکل به نقش و تأثیر زندگی وی در آثارش پی ببریم. روح بدبینی و فیلسوف‌مشربی سوفوکل، در سراسر نوشته‌های او نمایان است؛ وی در آثارش از بی‌وفایی دنیا و تبدلات امور این عالم سخن می‌گوید؛ در نمایشنامه‌های سوفوکل قهرمان، دارای سرنوشتی است که از پیش برایش رقم خورده است. وظیفه‌ی قهرمان درک و پذیرفتن این واقعیت است که زندگی او الگویی از پیش طرح شده دارد که تا کنون قابل رؤیت نبوده است و اکنون او می‌تواند آن را تمیز و تشخیص دهد.

سوفوکل اعتقاد راسخی به تقدیر داشت؛ از همین روی در آثارش کشمکش شخصیت‌ها با تقدیر به خوبی بارز است. با مطالعه آثار سوفوکل به این نتیجه می‌رسیم که، سرنوشت محتوم شخصیت‌های سوفوکل، به دست تقدیر است. همچنین بررسی گونه‌ی تراژدی که سوفوکل به همراه اورپید و اشیل باعث شکل‌گرفتنش شد؛ ما را به دلایل خودکشی قهرمانان سوفوکل نزدیکتر می‌سازد. در تعریف تراژدی گفته شد که، تراژدی منجر به فاجعه می‌شود، این فاجعه معمولاً مرگ جانگداز قهرمان تراژدی است. مرگی است که البته اتفاقی نیست، بلکه نتیجه‌ی منطقی و مستقیم حوادث و سیر داستان است.

در تراژدی قهرمان بر اثر بخت‌برگشتگی یا بازی سرنوشت ناگاه از اوج سعادت به ورطه‌ی شقاوت فرو می‌افتد. چراکه تراژدی همواره گریز ناپذیر بوده است و پایان آن منتج به مرگ قهرمان می‌شود. به بیانی دیگر تمام محتوای تراژدی، زمینه‌ایست برای خودکشی.

در این رساله فصلی به خودکشی اختصاص داده شده که در آن با ریشه‌یابی خودکشی، تعریف خودکشی، علل و عوامل آن بهتر می‌توانیم به جواب سؤالاتمان برسیم. درباره‌ی موضوع خودکشی در آثار سوفوکل، جزء نوشتاری نه چندان بلند از یان کات، منبع دیگری موجود نبود. اما همان چند نوشتار باقیمانده از یان کات، مرا بر آن داشت که این موضوع را برای رساله‌ی ارشد خود برگزینم و آن را شرح و بسط دهم.

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. همچنین برای بررسی بیشتر نقبی به مقالات و مطالب مرتبط به موضوع مربوطه، زده شده است.

فصل اول

کلیات طرح

۱-۱- بیان مساله تحقیق

با خوانش آثار سوفوکل، به این نتیجه می‌رسیم که در هفت آثار باقیمانده‌ی وی، شش خودکشی وجود دارد. آنتیگونه در تاریکی غار خود را با بند لباس حلق آویز کرد. هایمون خود را بر شمشیرش افکند. اوریدیس خود را با شمشیر کشت. یوکاسته خود را حلق آویز کرد. آژاکس، در مقابل چشم تماشاگران، صلات ظهر در ظل آفتاب، خود را بر شمشیرش افکند. و دیانیرا در تاریکی درون خانه، در پشت صحنه، دست به خودکشی زد.

در این رساله سعی بر آن می‌شود که به نوعی به چرایی این موضوع پرداخته شود.

با مکتبی بر زندگینامه‌ی سوفوکل به تأثیر سرگذشت او بر آثارش پی خواهیم برد. همچنین با بررسی آثار سوفوکل به نقش تقدیر در سرنوشت شخصیت‌های سوفوکل می‌رسیم.

با بررسی تراژدی به این موضوع که، پایان تراژدی کلاسیک به مرگ قهرمان یا پایان ناخوشایند دیگری ختم می‌شود، پی می‌بریم؛ و دیگر اینکه تراژدی همواره گریزناپذیر بوده است، ما را در پژوهش پیش‌رو مساعدت بیشتری می‌کند.

در بخش‌های مختلف این رساله به بررسی خودکشی در آثار نام برده شده سوفوکل، به تفصیل پرداخته خواهد شد.

۱-۲- اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن

در تراژدی های به جا مانده از سوفوکل شش عنصر خودکشی وجود دارد. در این رساله به بررسی خودکشی در نمایشنامه های ادیب شهریار، آنتیگونه و زنان تراخیس پرداخته می شود؛ که به ترتیب یک خودکشی در ادیب شهریار، سه خودکشی در آنتیگونه، و یک خودکشی در زنان تراخیس وجود دارد. در رساله پیش رو به این موضوع پرداخته می شود که چرا تراژدی های سوفوکل منتج به مرگ قهرمان می شود.

۱-۳- هدفهای تحقیق

هدف کلی جستار پیش رو، مطالعه آثار سوفوکل با تمرکز بر پدیده خودکشی است. همانطور که گفته شد، تراژدی های یونانی درس هایی گرانها هستند. در آثار تراژیک، تقدیر همیشه خود را در کسوتی منطقی و طبیعی بهتر احساس می کند. تقدیر ادیب از پیش اعلام شده است. به شکلی فراطبیعی تصمیم گرفته شده که او دست به قتل و زنا با محارم بزند. یوکاسته، مادر ادیب، مجازات خود را مرگ می داند. همچنین دیانیرا در "زنان تراخیس" با وجود عشق به هراکلس، ناخواسته او را هلاک می کند و چون تاب تحمل مرگ همسرش را با دست خود ندارد، خود را می کشد. و آنتیگونه که تاب این را ندارد تا جسد برادرش خوراک لاشخوران شود، مرگ را به زندگانی ترجیح می دهد و در پی او هایمون، نامزد آنتیگونه که با مرگ آنتیگونه او نیز به زندگی اش نیز پایان می دهد. و مادر هایمون در پی مرگ پسرش، خود را می کشد. همانطور که گفته شد پنج خودکشی در سه نمایشنامه سوفوکل وجود دارد.

هدف از انتخاب موضوع این پژوهش، بررسی عنصر خودکشی در نمایشنامه های سوفوکل می باشد.

۱-۴- سوالات یا فرضیه های تحقیق

در این پژوهش سعی بر آن داریم تا فرضیه‌های بنیادین را مطرح کنیم و تلاش خواهیم نمود تا در مسیر این طرح، این فرضیه‌ها را اثبات کنیم.

تمام تراژدی های سوفوکل به استثنای ادیپ در کلونوس، درباره انسانهایی است که، احساس وانهادگی و گمگشتگی دارند و شش تراژدی از هفت تراژدی‌های باقی‌مانده از سوفوکل، منتج به مرگ قهرمان می‌شود.

- به چه دلیل قهرمانان تراژدی عنوان شده دست به خودکشی می‌زنند؟

- می‌توان عنصر تقدیر را دلیل بر انتخاب مرگ قهرمان تراژدی بر زندگی دانست؟

- زندگی سوفوکل تأثیری بر آثار وی داشته یا خیر؟

- تراژدی تا چه قدر بر خودکشی شخصیت های سوفوکل تأثیر داشته؟

۱-۵- چهارچوب نظری و پیشینه تحقیق

آن چه در بررسی‌های به عمل آمده در بهره‌گیری از کتب، مقالات و اینترنت بدست آمده، محدود به چند مقاله و کتب پراکنده بود که در فصل‌های رساله از آن استفاده شده است.

مطالبی که عمدتاً در طی سالیان گذشته پیرامون آثار سوفوکل بدست آمده؛ بیشتر شامل نمایشنامه‌ها، زندگینامه‌ی وی، و تحلیل و بررسی آثارش می‌باشد. با این حال درباره‌ی خودکشی در آثار سوفوکل جزء مقاله‌ای از یان کات، پیشینه‌ی خاص دیگری موجود نمی‌باشد. بی شک، نبود منابع کافی، جزء مشکلات پژوهش پیش‌رو می‌باشد.

۱-۶- استراتژی پژوهش

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. همچنین برای بررسی بیشتر از مقالات مربوطه و مطالب موجود در اینترنت با موضوع مربوطه، و رسالات مرتبط، استفاده شده است.

۱-۷- روش تحقیق یا رویکرد پژوهشی

روش تحقیق پژوهش به صورت توصیفی می‌باشد.

۱-۸- روش پژوهش یا روش گرد آوری اطلاعات

به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد.

۱-۹- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱- بررسی زندگینامه‌ی سوفوکل

۲- بررسی تراژدی و نقش تراژدی در آثار سوفوکل

۳- بررسی و تحلیل نمایشنامه‌های نامبرده

۴- بررسی خودکشی (ریشه خودکشی، تعاریف، علل خودکشی، انواع خودکشی و...)

۵- بررسی خودکشی در آثار سوفوکل

۱-۱۰- واژه های کلیدی

تقدیر، تراژدی، گمگشتگی و وانهادگی، پوچی قهرمان، مرگ قهرمان، خودکشی، آگاهی، آزادی

فصل دوم

درباره‌ی سوفوکل

۱-۲- زیست‌نامه سوفوکل^۱

سوفوکل بزرگترین درام‌نویس دنیای قدیم است که هنوز تا به امروز کسی جز شکسپیر نتوانسته به پایه‌ی عظمت مقام او در شعر و درام برسد. وی در سال ۴۹۵ پیش از میلاد در قصبه "کلونوس"^۲ از توابع یونان متولد شده است و بیش از نود سال عمر کرده است. سوفوکل یکی از خوشبخت‌ترین مردانی بوده است که قدم به این عالم نهاده است، زیرا عمر دراز و سلامت مزاج و زیبایی اندام و قدرت تحول و شهرت و ذوق و قریحه‌ی بی‌همتا را با هم جمع داشته است، با وجود این وی یکی از ناراضی‌ترین و بدبین‌ترین افراد روی زمین بوده است و این بدبینی او نسبت به زندگی در سراسر آثار او منعکس است. پدر سوفوکل صاحب کارخانه‌ی شمشیرسازی بوده است و از زمان جنگ‌های ایران و یونان ثروت فراوانی اندوخته بود. چنانکه معروف بوده است: جنگل خانه‌ی همه‌ی آتینان را ویران ساخت تا خانه‌ی سوفوکل را آبادان سازد. سوفوکل در جوانی در مشق‌زنی و کشتی‌گیری سرآمد اقران بود و در نوازندگی شهره‌ی دوران، چنانکه در مسابقات مربوط به این دو کار مکرر شرکت کرده است و در هر مورد به اخذ جوایز کلان نائل آمده است. پس از جنگ سالامین که یونانیان در دریا بر نیروی بحری ایران غلبه یافتند و پیروزی خود را جشن گرفته بودند، سوفوکل به واسطه‌ی زیبایی جسمانی و اعتدال اندامی که داشت پیشاپیش گروهی از جوانان برهنه و رقص‌کنان داخل شهر گردید. سوفوکل در عهد پریکلس یا در عصر طلایی یونان زندگی می‌کرد و بسیار مورد توجه و عنایت شخص پریکلس بود؛ چنانکه ابتدا به سمت خزانه‌داری کل آتن منصوب گردید و سپس به

---

۱. Sophocles

۲. Clonous